

intellektuális erőt képviselő sajátos magyar ellenzék elképzelését. Elsősorban azt, hogy két lényeges cél eléréséért küzdenek. Az egyik: „a parlamenti demokrácia bevezetése”, a másik: „a szovjet csapatok kivonulásának előkészítése”. Az elfajta követelések ennyire nyilvános – a hatóságoktól nem akadályozott – megfogalmazása egy mozzanat a sok közül, amely arra utal, hogy a peresztrojkával beindított folyamat és forrongás ismét napirendre tűzi a Blum-té-

zisekkel kapcsolatos mindkét problémát: az államhatalom megszervezésének módját – a klasszikus proletárdiktatúrának különféle más, a dogmatikus korszakban elképzelhetetlen elemekkel való kombinálását – és Magyarország helyét Kelet és Nyugat között. Ez az, ami olyan izgalmassá teszi az újból feltámadt érdeklődést a Blum-tézisek iránt is.

BÁLINT István

SZÁM ATTILA: A KETTŐS BUROK TERHE

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Szám Attilának, az Újvidéki Egyetem szabadkai Építészeti Kara rendkívüli tanárának az év elején jelentette meg a Forum Könyvkiadó második magyar nyelvű tanulmánykötetét. Mind a témaválasztást, mind a mondanivalót illetően jelentős fejlődés tapasztalható a két kiadvány között, ugyanis az 1982-ben megjelent *Válság és a forradalom szubjektuma* című kötete a modern marxista áramlatokkal, a fejlett nyugatnémet tökéletes társadalom valóságával, a forradalmi szubjektum meghatározásával többnyire elméleti szinten foglalkozik, az 1987-ben megjelentetett válogatott tanulmányok azonban már valamivel közelebb állnak konkrét társadalmi gyakorlatunkhoz, s ez teszi indokoltá az alcímét is: Gondolatok a szocialista öngazgatás gyakorlatáról.

Tanulmánykötete jelentős mértékben hozzájárul a politikai szociológia hazai fejlődéséhez, hisz a válságról nem a szokott módon beszél: nem csak helyzetmegvilágításra törekszik, hanem szocialista öngazgatású politikai rendszerünk válságokait is keresi a különböző eszmei törekvésekben, szocialista társadalmi folyamataink etatizált vonatkozásaiban. A kötet tanulmányai tematikailag két részre oszlanak: az első rész írásainak közös gondolati eredője, hogy a szocializmus eszméje a marxista világnézet – nem elég-

gé bíráló jellegű a társadalmi gyakorlatunkban, a kötet második részében pedig a szocializmus politikai rendszerének válságát tekintti át hazánk, Lengyelország és Magyarország példáján.

A szocialista világrendszer több évtizedes stagnálásának, válságának okai között mindenekelőtt a marxizmus elferdítését, megrekedését említi, beleértve a „tudósokat”, akik a régi módszerek alapján alkalmazzák a marxizmus elméletét, de ugyanakkor képtelenek újszerűen, hatékonyan eredetivé tenni a forradalmi gyakorlatot. „Az utóbbi száz esztendőben két véglet között ingadozott a marxizmus. Az egyik: a Marx kategóriaapparátusához és módszeréhez való merev »ragaszkodás«. A második: a marxizmus revizionista módon való túlhaladása. Az elsők nem látják a forradalmi szubjektum különbözőségét Marx idejében és napjainkban, az utóbbiak pedig úgy vélik, hogy ez a különbség akkora, hogy szükségessé teszi a gyökeres változtatásokat Marx kategóriaapparátusában és módszerében, sőt annak teljes elvetését is.” (11–12. o.) Megállapítása szerint a legnagyobb kihívás a mai marxisták számára a marxi modellnek az új és fejlettebb kategória-apparátussal, módszerekkel való kiegészítése, hogy a forradalmi tevékenység alkalmasabbá váljon a társadalmi és gazdasági nehéz-

ségek túlhaladására. Elvégre, a filozófiának nem elég a világot megmagyarázni, hanem azt meg is kell változtatnia. Önkéntelenül is felvetődik bennünk a kérdés: kik is viszik véghez a forradalmi változásokat? Mennyire érett a forradalom hordozója? Vajon csak annyira, hogy hangot adjon elégedetlenségének, vagy már annak is tudatában van, hogy mi a társadalmi gyakorlat lemaradásának oka, illetve mit kell tennie, hogy a saját környezetében elősegítse a szocialista öngazgatási viszonyok gyorsabb érvényesülését?

Szám Attila szerint a tudományosan megalapozott társadalombírálat hiányának az etatista viszonyok, a kispolgári szemlélet és a forradalmi marxista társadalomkritika kialakulatlansága az oka. A munkásosztálynak ugyanis nem a problémák értelmezésére van szüksége, hanem útmutatásra, hogy azokat megoldhassa. Erre aligha kerülhet sor, ha nem megfelelő a hozzáállás: az absztrakt-humanista, vagy dogmatikus-prakticista hozzáállás csak mérgezi és negálja a marxista forradalmi kísérletet. Egyedüli módszer a szocialista világrendszer előbbrevitelére a munkásosztálynak az autentikus osztályérdekét érvényesítő forradalmi alkotó tevékenység.

A szerző szerint a dogmatizmus többé-kevésbé az egész oktatási rendszert megfertőzte, miközben, „az oktatási rendszer igyekszik a marxizmust mint tantárgyat is »beszorítani« az évszázadok során kialakult tantárgyak merev és szűk kereteibe, egyszóval igyekszik ezt a tantárgyat is megszelídíteni. (63. o.) A tanulóknak a sok definíció egysíkú befogadása, „kikaptafázott” érvelések kritikátlan betanulása, lassan azt a szemléletet alakítja ki, hogy a marxizmust elegendő tanulni (értsd, bemagolni), az öngazgatású szocializmus rendszerét megismerni, nem pedig alkotó módon tanulmányozni. Egyezek a szerző megállapításával, hogy a fiatalok nemzedékét nem tanítottuk meg arra, hogy kezdeményezőképpen, a munkásosztály összefonódó történelmi és napi érdekei-

nek érvényesítésével jómaga is azonosuljon. Annál is elgondolkodtatóbb, hisz éppen a társadalmi akcióktól várjuk a társadalmi fejlődés távlatainak kibontakozását.

A szocialista öngazgatás gyakorlásában felfedezett hiányosságok okainak feltárásakor nem elégedhetünk meg az- zal, hogy megállapítsuk: a praxis elmarad az elmélet, illetve államjogi kifejezéssel élve, az alkotmányos kategória mögött. Nem elegendő megállapítani, hogy az emberek nem érvényesítik a küldöttrendszerű döntéshozatalt, hogy nem valósul meg a munka társításának, s a munka szerinti javadalmazásnak az elve. A problémamegoldó gondolkodásban az a legfontosabb, hogy az emberek rögtön választ keressenek, kreatív módon újat, a korábbi dolgoknál jobbat hozzanak létre. Ehelyett a politikai pragmatizmus az elméletet a gyakorlat „szolgálójának” helyzetébe kényszeríti, a dogmatikus viszonyulás pedig lehetővé teszi, hogy verbálisán meghozott politikai határozatokra hivatkozva, „igazunk” mindenképpen érvényesüljön.

A szocialista társadalom gyakorlásának fejlesztésében Szám Attila jelentős tényezőnek tekinti a gazdasági alap erősítését, miközben leszögezi, hogy a fejletlenség határait nem éppen könnyű elmozdítani. (95. o.) Az ideológia majdnem hogy azonosítja az elvárásokat a valósággal (a gazdasági fejlődés, az életszínvonal-növekedés szférájában), de a dolgozók félrevezetése nem eredményez rendszerhűséget. A politika túlhangsúlyozásával azonban nem válnak mellőzhetővé a gazdasági, árupiaci törvényszerűségek. Ugyanakkor a szocializmusban jelen vannak az érdekluralizmus elemei is, függetlenül attól, hogy tudomásul vesszük-e őket vagy sem.

A munkásosztály forradalmisága – a szocialista forradalom előfeltétele, ez a címe az egyik tanulmánynak a kötet második felében. A szerző azt igyekszik kideríteni, hogy milyen munkásosztály a forradalmi jellegű? Vajon, az alacsony

életszínvonalú vagy a jól szituált és elégedett munkásosztályra számíthatunk a társadalmi viszonyok fejlesztésében? A szervezett szubjektív erők – amelyeknek hazánkban a társadalom haladó és alkotó erőire kell támaszkodniuk – a cselekvés egyedüli indítékának az autentikus, egyéni érdekeket ismerik el. Vajon szocialista öngazgatású intézményeinek jelenlegi fejlettségi fokán képesek vagyunk-e valós, nem pedig kikényszerített, beprogramozott és túlpolitizált érdekekre támaszkodni? A jugoszláv munkásosztálynak még mindig nincs olyan tökéletes politikai intézményrendszere, amelyben felfedheti, egyeztetheti és hatékonyan kielégítheti autentikus – az egyes ember mindennapi valós érdekeit felölelő – osztályszükségeit. A szocialista országok mindegyike a maga módján keresi ezeket a lehetőségeket. Az útkeresésre manapság sajnos a forradalmi akció lendületének csökkenése jellemző, mert túl nagy hangsúlyt fektetünk az objektív gazdasági

tényezőkre (a munkaeszközökre, a létesítményekre), s elhanyagoltuk a szubjektív és alkotó, tudását alkalmazó emberi tényezőt. Az embernek nem lenne szabad passzivitázdni és érdektelenül viszonyulnia saját társadalmi valóságához, miközben „a munkásosztály saját társadalmi aktivitásával igazolja forradalmi szubjektivitását”. (134. o.) Az ország munkásosztályának átfogó és szervezett fellépésre volna szüksége, nem pedig parcializált, területileg, vagy nemzetiségi hovatartozás szerint megosztó munkásosztályra, annak széthúzó akciójára. Ezen a téren még számos feladat vár a Jugoszláv Kommunista Szövetségre, de a Szakszervezeti Szövetségre is. Hogy mikor leljük meg a válságot leghatékonyabban leküzdő modellt, az attól függ, hogy a marxista gondolkodás kitud-e vetközni a dogmatizált ideológiai modellek túlhaladott burkából.

GABRIĆ-MOLNÁR Irén

A SZOCIÁLÖKOLÓGIA ELSŐ HAZAI TANKÖNYVE

Danilo Ž. Marković: Socijalna ekologija.

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1986

A könyv, melyről szólunk, az első hazai kísérlet a szociálökológia kategóriáinak rendszerezésére. Elsősorban tankönyv jellegű – tartalmi felépítésében a szerző a belgrádi Politikai Tudományok Kara azonos nevű tantárgyának programjából indult ki –, de emellett ajánlható mindazoknak, akik valamilyen módon az emberi környezet megőrzésén és javításán fáradoznak.

A szociális környezetvédelem kezdete és fejlődése szorosan összefügg a szociológia egyre nagyobb érdeklődésével környezetünk problémái iránt. Előbb az emberi, a humánökológia jött létre, majd később a szociális is. Ez utóbbit, mint a szociológia külön ágát, 1970-től ismerik el hivatalosan, amikor a szociológusok nemzetközi kongresszusán, Vár-

nában a világszövetség keretében bizottság alakult a szociális környezetvédelem kutatására.

A szociálökológia fejlődése folyamán társadalomtudományi rangot kapott, noha környezetünk szociológiai vizsgálatának fejletlensége miatt számos nehézség merült fel kutatási tárgyának meghatározásakor. A szakszociológiák tárgyának meghatározásából kiindulva a szerző úgy véli, hogy a szociálökológia „külön szociológiai tudományág, melynek tárgya az ember és környezetének sajátos kapcsolatai. Az életfeltételek és a világmindenség kontextusában vizsgálja a környezetnek, mint a természeti és társadalmi tényezők összességének hatását az emberre, valamint az ember hatását környezetére, az ember mint